

**СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЕПІТЕТІВ І ПОРІВНЯНЬ
У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА "МЕСОПОТАМІЯ"**

У статті розглядаються семантико-стилістичні особливості епітетів та порівнянь у поетичній збірці Сергія Жадана "Месопотамія". Визначено текст як особливу семантико-синтаксичну систему в комплексних взаємозв'язках його складників і одиниць різних мовних рівнів. Основними динамізуючими компонентами поетичного тексту зокрема виступають епітет, порівняння. Описано їх семантичну організацію, визначено основні групи лексики, представлені в образних конструкціях. Проаналізовано різні способи граматичного вираження тропейстики та роль різних частин мови у творенні образних структур у системі поетичного тексту. Досліджено функціональні особливості образного слова в поезії Сергія Жадана.

Ключові слова: поетичний текст, образне слово, епітет, порівняння, семантика, Сергій Жадан.

Дослідження мови художньої літератури є одним із важливих напрямків розвитку філологічної науки початку ХХІ століття. Студії в галузі лінгвопоетики багатоаспектні. Зокрема аналіз форм образного слововжитку, їх місця й функціонального навантаження в ліричному творі сприяє виявленню особливостей лексико-семантичних процесів у художніх системах індивідуально-авторських ідіостилів. Сучасний стан мовознавчої науки дозволяє залучити до розгляду тексти постмодерних авторів, серед яких чільне місце міцно посіли вірші поета, прозаїка, есеїста, перекладача, лауреата міжнародних премій Сергія Жадана. Його творчість привертає увагу письменників, критиків, дослідників літератури, таких як І. Андрусак, Ю. Андрухович, Л. Березовчук, І. Бондар-Терещенко, Ю. Вишницька, О. Коваленко, Н. Лебединцева, І. Римарук, О. Шаф. Окремі аспекти мови поетичних текстів С. Жадана аналізувалися А. Гречановою, Г. Дядченко та ін. Мовностилістичні засоби роману "Ворошиловград" були предметом розгляду Т. Должикової. Натомість праць, присвячених аналізу мовно-образної системи збірки "Месопотамія" (2014), бракує, що й зумовило актуальність нашого дослідження. Мета статті – охарактеризувати семантико-стилістичний та граматико-стилістичний потенціал епітетів і метафор як складників художньої структури збірки Сергія Жадана "Месопотамія".

Сучасне мовознавство розглядає художній текст як цілісну динамічну модель у складних взаємозв'язках її компонентів. Процес сприйняття літературного твору розуміється не лише як декодування його образної системи, а й своєрідне перекодування її змісту відповідно до особливостей світобачення читача, діапазону його асоціативного мислення тощо. Динамізаційними компонентами поезії, що сприяють підсиленню її виразності, виступають тропи. Серед найбільш уживаних у ліриці С. Жадана є порівняння й епітет, які традиційно вважають найдавнішими формами образного слововжитку [2, с. 241]. Епітетика на рівні частин мови у "Месопотамії" представлена досить широко. Зокрема у вірші "Ще нічого немає. Зелена ніч...", що відкриває збірку, знаходимо епітети, виражені прикметниками (*зелена ніч, нічне вікно, мертві моря, щоденний рух, повітряні сфери, озерні льоди, пташиний свист, лункі торговельні міста, темні шовки, високе тло, тихі мерці, літня земля, гіркі голосні*), дієприкметниками (*згаслі зірки, напружений трем, явлені світи, вивільнене тепло*), прислівниками (*ловить напружено, покійно дається*), окремими числівниками (*найперша річ*) та займенниками, співвідносними з прикметниками (*її ім'я, міра своя*) [1, с. 6-7]. На сторінках збірки зустрічаємо й епітети, виражені іменниками в орудному відмінку. Наприклад: *і пахли поразкою в роздягальні м'ячі розбиті* [1, с. 13]; *повітря перекипає теплом* [1, с. 20]; *перегукуємося в тумані впевненими голосами* [1, с. 45].

Роль епітетної структури виконує і ціла предикативна конструкція, наприклад: *він був молодший на рік* [1, с. 8]; *Марата вважав головним* [1, с. 8]; *рання весна на цвинтарі – не найкраща пора* [1, с. 9]; *оскільки бокс – справді справа завзятих і молодих* [1, с. 10]; *дорога ця – не остання* [1, с. 45]; *ось осінь – ще не помітна* [1, с. 48]. Не продуктивними у збірці є епітети-композиції. Ця граматична модель спостерігається вкрай рідко (*дівчата й підлітки, зухвали й золотошкірі* [1, с. 33]). Не частотними є також епітети, виражені прикметниками у формах ступенів порівняння (*найкращий боєць* [1, с. 7], *найбільша проблема* [1, с. 19], *найпотаємніші гріхи* [1, с. 28]).

Важливим чинником образної системи авторського мовлення є використання корелятивних пар епітетів на позначення почуттів, часу та кольору (*березневі відлиги і листопадові холоди* [1, с. 12]; *як гірко покладатись на того, кому довіряєш, як солодко розчаровуватись у тому, хто торкався вночі твоїх вуст* [1, с. 19]; *дерева взимку, як жінки після розлучення, – тепле коріння переплітається з холодним корінням* [1, с. 20]; *світлі пагорби й присмеркові долини* [1, с. 37]). Оригінальними епітетами-характеристиками визначає ліричний герой мову своєї коханої: *хай наповнює ніжність твою неуважну мову: діти навчатимуться любові, коли будуть її вивчати – зрозумілу, неперекладну, серпневу, зимову* [1, с. 41]. Останній та наведені вище приклади свідчать, що у тексті такі епітети вступають в антонімічні та синонімічні відношення.

Досить часто С. Жадан уживає епітети у самостійному значенні, без того слова, з яким вони співвідносяться: *він все ж вимовляє її ім'я, зіткане з приголосних і гірких голосних* [звуків] [1, с. 7]; *лише найхоробріші* [бійці] *з нас заступають за цю межу* [1, с. 8]; *оскільки бокс – справді справа завзятих і молодих* [людей] [1, с. 10]; *молоді апостоли б'ються проти місцевих, себто проти чужих* [бійців] [1, с. 9]; *заробіток святих* [1, с. 9], *зображення святих* [мучеників] [1, с. 34]; *любов дістанеться лише найсміливішим* [чоловікам] [1, с. 33]; *Кому спаде на думку питати шляху в тих невідомих* [людей], *чийми голосами ти говориш уві сні* [1, с. 34].

Глибоке філософське звучання, багатоаспектна проблематика збірки С. Жадана обумовили широке використання епітетів, що ґрунтуються на прикметниках, похідних від іменників на позначення різних семантичних груп, наприклад: квіти (*трояндові куці* [1, с. 34]), птахи (*пташиний свист* [1, с. 6], *пташині зграї* [1, с. 14], *пташині гнізда* [1, с. 26], *пташине пір'я* [1, с. 43]), риби (*риб'ячі голови* [1, с. 36]), водойми (*озерні льоди* [1, с. 6], *річковий мул* [1, с. 28], *океанське дно* [1, с. 11], *озерні чайки* [1, с. 30]), гори (*гірське повітря* [1, с. 32]), повітря (*повітряні сфери* [1, с. 6], *повітряний змій* [1, с. 24], *повітряні пастухи* [1, с. 24], *повітряна оболонка* [1, с. 44]), технічні винаходи, країни, будівлі та інші атрибути людської цивілізації (*торговельні міста* [1, с. 6], *циркове сукно* [1, с. 9], *британські порти* [1, с. 15], *сірникові коробки* [1, с. 19], *телефонні апарати* [1, с. 20], *шкільний ранець* [1, с. 22], *квартирні злодії* [1, с. 24], *вуличні ліхтарі* [1, с. 26], *піхотинський плащ* [1, с. 29], *фортечні стіни* [1, с. 33], *лампові мікрофони* [1, с. 36], *міські брами* [1, с. 40], *будівельне каміння* [1, с. 47]). Часто вживаними у збірці є граматичні моделі епітетів, побудовані на прикметниках, похідних від іменників на позначення часу доби, календарного місяця та пори року: *ранкове небо* [1, с. 22], *вечірні обійстя* [1, с. 28], *вечірні дерева* [1, с. 48], *опівнічний запах* [1, с. 41], *нічні небеса* [1, с. 14], *нічні трамваї* [1, с. 25], *нічна вода* [1, с. 35], *нічні двори* [1, с. 37], *нічні співи* [1, с. 41], *сутінки цілодобові* [1, с. 40], *червене сонце* [1, с. 28], *березневі ранки* [1, с. 21], *літня земля* [1, с. 6], *літні піски* [1, с. 13], *літне повітря* [1, с. 46], *осіння цибуля* [1, с. 35], *зимові вечори* [1, с. 37].

В авторському мовленні С. Жадана органічно поєднуються епітети, що ґрунтуються на прикметниках, похідних від іменників, пов'язаних із християнською традицією (*Архангельська труба* [1, с. 46], *ласка Господня* [1, с. 10], *Господні щедроті* [1, с. 12], *протестантські міста* [1, с. 31]; *католицькі гімни* [1, с. 33]), й епітети, які виразно характеризують сучасне постіндустріальне суспільство (*палений коньяк* [1, с. 12], *прокурений одяг* [1, с. 19], *рекламні листівки* [1, с. 21], *електрична станція* [1, с. 37], *пересильний пункт* [1, с. 41], *спортивні зали* [1, с. 41]).

Найбільш продуктивною кольорономінацією у поезіях збірки "Месопотамія" є чорна: **чорна кров** [1, с. 10], **чорне небо** [1, с. 28], **чорні губи** [1, с. 30], **чорна шахта ліфту** [1, с. 31], **чорні біженки** [1, с. 41], **чорна згоріла шкіра** [1, с. 46], **чорна гризота** [1, с. 47]. Використання декількох кольористичних епітетів в одному творі зустрічається нечасто. До цього прийому автор звертається в любовній ліриці. Зокрема, в поезії "Як добре, – думає він, – що я для неї помер..." такі деталі портретної характеристики ліричної героїні, як **"темні зіниці"** і **"чорні тіні на її лиці"** слугують своєрідним обрамленням. Пейзажна картина, створена за допомогою декількох кольористичних епітетів (**зелене тепло, вечірнього неба помаранчеве тло. Золоті місяці, блакитні риби в ріці** [1, с. 28]), контрастує з внутрішніми переживаннями суб'єкта і тим самим посилює його душевні страждання. Подібний ефект від використання низки кольороназв спостерігається і у вірші "Зими зовсім не схожі на зими...": **такі сині дерева, такі зелені планети, такі світлі пагорби й присмеркові долини, що навіть коли тебе немає, я знаю, де ти і чим ти займаєшся цієї години** [1, с. 37]. В аналізованій збірці можна виділити такі групи лексем кольористичної семантики:

слова, що використовуються на позначення "гарячого" спектра: **помаранчеві кліпси** [1, с. 16], **золоте волосся** [1, с. 17], **золоті чіпси** [1, с. 31], **золоті ночі** [1, с. 40], **золоті церкви** [1, с. 47], **жовті поля** [1, с. 29], **жовті місяці** [1, с. 38], **червона цегла** [1, с. 36], **червоні серця** [1, с. 36];

- слова на позначення ознак "холодного" спектра: **чорнильна лють** [1, с. 12], **чорні троянди** [1, с. 12], **чорні ворони** [1, с. 13], **чорна білизна** [1, с. 17], **смарагдова трава** [1, с. 21], **зелені кухні** [1, с. 23], **блакитні зорі** [1, с. 30], **фарба голуба** [1, с. 47];
- слова, що передають назви спільної кольорової ознаки: **барвисті сукні та сорочки** [1, с. 32], **сутінки кольорові** [1, с. 41];
- поетичні словосполучення із семантикою світлопозначень: **темні прокляття** [1, с. 12], **темний мішок** [1, с. 16], **темні зіниці** [1, с. 27], **яскравий одяг** [1, с. 33], **тьмяне тло** [1, с. 34], **темна мідь** [1, с. 39], **темні пророцтва** [1, с. 44], **темні лики** [1, с. 47], **темний будинок** [1, с. 48].

Епітети С. Жадана відзначаються оригінальністю, синестезією вираження різних ознак. Зокрема в збірці зустрічаємо образи, в яких органічно переплелися смак і звук (**солодка мелодія** [1, с. 17]) колір і звук (**жовте відлуння** [1, с. 17]), смак і запах (**гірко й жагуче пахнучи** [1, с. 21]).

Семантико-структурна організація порівняльних конструкцій у збірці С. Жадана "Месопотамія" теж доволі розмаїта. Об'єкти порівняння в поетичних текстах, потрапляючи в різне контекстуальне оточення, вживаються для позначення абстрактних понять (**скидали одяг, немов баласт** [1, с. 31]; **знаходячи, наче свідчення, твій опівнічний запах** [1, с. 41]), реалій побуту та звичаєвої культури (**зазираючи у комини, співаючи в них, мов у старі лампові мікрофони** [1, с. 36]; **протягуємо її [дорогу], ніби нитку** [1, с. 46]; **хрести на дахах костелів чутливі були, мов антени** [1, с. 46]; **вечірні дерева, мов полкові знамена** [1, с. 48]), природного ландшафту (**виштовхують в коло, ніби у води ріки** [1, с. 9]; **плед, в який вона загорталась, був ніби соняшникове поле** [1, с. 18]), рослин, їхніх родових та видових назв (**місяці, що зростали та помирали за твоїм вікном, хтось визбирував їх і складав до купи, ніби осінню цибулю** [1, с. 35]; **класти їм до ніг червоні серця, вириваючи їх із рибин, мов тюльпани** [1, с. 36]; **кожен із нас опирається тягучись у літнє повітря, мов тепла рослина** [1, с. 46]), людей, їх назв за соціальними, професійними та іншими ознаками (**вони дивляться на власну смерть, мов глядачі** [1, с. 10]; **тішачись, як дитя** [1, с. 11]; **склавиши руки, наче суніт при намазі** [1, с. 13]; **сидимо, наче справді якісь суніти** [1, с. 13]; **вона.., мов невправний рибалка** [1, с. 21]; **згаслі зірки, мов очі філологів** [1, с. 35]; **поети поводяться, ніби діти... живуть, як прибульці, й помирають, наче бандити** [1, с. 43]), речовин (**кров, ніби лава в покладах вен** [1, с. 6]; **вони промовляють твоє ім'я, ніби назву мікстури** [1, с. 35]), фізіологічних процесів (**ї назви їхні – довгі, мов ковток** [1, с. 38]), продуктів харчування та напоїв (**тіло його стає ламке, мов хліб, а кров – суха, як вино** [1, с. 9]; **варять місяці, немов сири** [1, с. 38]), транспортних засобів (**воно [серце] почало**

дрейфувати, мов корабель [1, с.15]; *контролер, прикутий до власних страхів, мов до галер* [1, с. 25]) тощо.

Компаративні конструкції, що містять порівняння абстрактного та конкретного понять, характеризуються функціональною багатоаспектністю вираження корелятивів: абстрактний суб'єкт корелює з конкретним об'єктом і навпаки (*сніги лежать холодні, як війни* [1, с. 37]; *лють підіймалась її венами, наче волога стеблом троянди* [1, с. 18]; *видобуваючи з нашого тіла страх, мов коріння* [1, с. 34]).

Цікавим компонентом порівняльних конструкцій у творах С. Жадана є кольористична лексика, що слугує, зокрема, засобом створення звукового малюнка: суб'єкт виражений лексемою на позначення звуку, а об'єкт – на позначення кольору: *Я буду заходити в шепіт сирен, ніби в морок* [1, с. 41].

У поетичній мові автора порівняння як мовно-образний засіб має різні форми граматичного вираження, а саме: порівняльний зворот (непоширений і поширений) (*ішов попереду, ніби мара* [1, с. 9]; *серця, як підводні міни* [1, с. 42] зі сполучниками *як, мов, немов, наче, ніби*; підрядне речення з порівняльною семантикою (*Коли тануть сніги і ріки лишають свої береги, як і діти лишають батьківські дома після тяжкої зими* [1, с. 7]; *рахував гілки, як зекá рахують роки* [1, с. 25]; *витягали пташині яйця з пташиних гнізд... ніби викручували лампочки з вуличних ліхтарів* [1, с. 26]; *ми підіймали вежі та стіни, як підіймають на ноги бійців по тяжкій хворобі* [1, с. 46]). У збірці С. Жадана також зустрічаються порівняльні конструкції, виражені відокремленими прикладками (*Час, старий канатоходець* [1, с. 31]). Досить частотними є описові порівняння (*Серце, серце, мені так радісно слухати, як ти б'єшся, схоже на лисицю – пійману, але не приручену* [1, с. 16]; *Ворони були схожі на телефонні апарати* [1, с. 20]; *Сонце в ранковому небі, схоже на апельсин у шкільному ранці* [1, с. 22]; *Всіх християн поєднують зображення святих подібні на портрети в родинному фотоальбомі* [1, с. 34]; *Птахи в небесах схожі на гребені у волоссі. А сніги під ногами схожі на дереворити* [1, с. 38]) тощо.

Аналіз структури, семантики та ролі епітетів і порівнянь як образних засобів збірки "Месопотамія" засвідчує багатоаспектність вираження і стилістичного функціонування простих тропів у системі поетичного тексту автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жадан С. Месопотамія / Сергій Жадан // Жадан С. Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів : збірка. – 2-ге вид. – Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. – С. 6-48.
2. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник / Анатолій Ткаченко. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. – 448 с.

Lidija Bondarenko

SEMANTIC-STYLISTIC FEATURES OF ADJECTIVES AND COMPARISONS IN POETIC COLLECTION SERGEI ZHADAN "MESOPOTAMIA"

The article deals with the semantic and stylistic specificity of the epithets and comparisons in Sergiy Zhadan's collection "Mesopotamia". The text is determined as a special semantic-syntactic system with all the complex interrelations of its parts and units of different language levels. The main dynamic components of the poetic text are the epithet, comparison. In the investigation there is a characteristic of the epithetic, comparative constructions of Sergiy Zhadan's poetic language. Their semantic organization is described, the main groups of vocabulary, represented in the image constructions. The various ways of grammatical expression of the image are determined, and the role of different parts of speech in the image composing in the poetic texts are analyzed. The functional peculiarities of the image word in Sergiy Zhadan's poetry are researched.

Key words: poetic text, image word, epithet, comparison, semantics, Sergiy Zhadan's.

Лидія Бондаренко

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЭПИТЕТОВ И СРАВНЕНИЙ
В ПОЭТИЧЕСКОМ СБОРНИКЕ СЕРГЕЯ ЖАДАНА "МЕСОПОТАМИЯ"

В статье рассматриваются семантико-стилистические особенности эпитетов и сравнений в поэтическом сборнике Сергея Жадана "Месопотамия". Определено текст как особенную семантико-синтаксическую систему в комплексных взаимосвязях ее составляющих и единиц разных языковых уровней. Главными динамизирующими компонентами поэтического текста в частности выступают эпитет, сравнение. Описано их семантическую организацию, определены основные группы лексики, представленные в образных конструкциях. Проанализированы разные способы грамматического выражения тропеистики и роль разных частей речи в создании образных структур в системе поэтического текста. Исследованы функциональные особенности образного слова в поэзии Сергея Жадана.

Ключевые слова: поэтический текст, образное слово, эпитет, сравнение, семантика, Сергей Жадан.

УДК 811.161.2'37

Ірина Серебрянська
(Дніпро)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТЕРМІНА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті визначається семантична структура терміна освіта. Матеріалом для аналізу стали відповідні дефініції, подані у словникових, наукових та енциклопедичних джерелах різних галузей знань. Широкий спектр опрацьованого матеріалу дає змогу простежити динаміку семантичного наповнення терміна в часі.

Ключові слова: термін, слово, освіта, семантична структура, семантичне значення.

Лексико-семантична система мови накопичує і зберігає сукупність концептуальних знань про дійсність, формуючи національну мовну картину світу, важливе місце в якій посідає національна освіта. Сьогодні освіта знаходиться в центрі уваги багатьох сфер суспільства, вона стає об'єктом дослідження фахівців з педагогіки, психології, історії, філософії, культурології, економіки, соціології та ін. Поступово розвивається нова наукова парадигма – освітологія (едукологія, освітознавство) – на перетині науки про освіту та інших зазначених галузей. В умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства важливо усвідомлювати роль освіти у відповідних перетвореннях.

Метою нашої статті є вивчити сутність поняття "освіта" з мовознавчого погляду, а саме: з'ясувати семантичне наповнення відповідного терміна.

Проблема систематизації освітньої термінології в українській мові на сьогодні не досліджена. Цим питанням активно займаються представники інших галузей: В. І. Луговий [5], С. О. Сисоєва [10], Д. А. Ягофаров [14] та ін. Актуальність роботи зумовлена відсутністю єдиного погляду на феномен освіти в сучасному українському суспільстві та на відповідні номінації, що з'являються на позначення нових освітніх понять, пов'язаних з процесами глобалізації та інтернаціоналізації. Як стверджують науковці, "дослідники педагогіки ніби змагаються в авторських визначеннях основоположних педагогічних понять. ...До цього часу немає згоди, скажімо, щодо того, що є "освіта", "навчання", "виховання". У результаті кожне з цих понять має множину інтерпретацій (нерідко протилежних: наприклад, від охоплення освіти вихованням до, навпаки, включення виховання в освіту)" [5, с. 134]. Таким